

FAVQULODDA VAZIYATLARDA QO'RIQLASH TIZIMI XODIMLARINING SAMARALI QAROR QABUL QILISHINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

D.M.Rashidov¹ 

1. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Farg'ona mintaqaviy o'quv markazi "Kasbiy tayyorgarlik" turkumi boshlig'i, podpolkovnik

Mas'ul muallif: Rashidov Dilmurod Mamirovich, O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Farg'ona mintaqaviy o'quv markazi "Kasbiy tayyorgarlik" turkumi boshlig'i, podpolkovnik.

Accepted: 19 Sentabr 2026
Published: 19 Sentabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Rashidov, D. M. FAVQULODDA VAZIYATLARDA QO'RIQLASH TIZIMI XODIMLARINING SAMARALI QAROR QABUL QILISHINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI / D. M. Rashidov // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 9, № 1. — B. 403–407.

Annotatsiya. Maqolada favqulodda vaziyatlarda faoliyat yurituvchi qo'riqlash tizimi xodimlarining samarali qaror qabul qilishini ta'minlovchi ijtimoiy-psixologik mexanizmlar tahlil qilingan. Muallif qaror qabul qilish jarayonining kognitiv, emotsional-irodaviy, motivatsion va ijtimoiy-guruhiy tarkibiy qismlarini xorijiy va mahalliy tadqiqotlar asosida umumlashtiradi. Tahlil qilingan ilmiy manbalarning mavzuiy yo'nalishlari bo'yicha miqdoriy taqsimoti (kontent-tahlil) hamda favqulodda vaziyatda qaror qabul qilish bosqichlarining nazariy modeli jadval shaklida taqdim etilgan. Tadqiqot natijalari qo'riqlash tizimi xodimlarining psixologik tayyorgarligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun ilmiy-nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: qaror qabul qilish, ijtimoiy-psixologik mexanizmlar, favqulodda vaziyat, qo'riqlash tizimi xodimlari, xavfga tayyorlik, kognitiv baholash, emotsional-irodaviy barqarorlik, o'z-o'zini tartibga solish, etnopsixologik omil.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ЭФФЕКТИВНОГО ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ СОТРУДНИКАМИ ОХРАННЫХ СТРУКТУР В ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ

Аннотация. В статье анализируются социально-психологические механизмы, обеспечивающие эффективность принятия решений сотрудниками охранных структур, действующими в чрезвычайных ситуациях. Автор обобщает когнитивные, эмоционально-волевые, мотивационные и социально-групповые компоненты процесса принятия решений на основе зарубежных и отечественных исследований. Представлено количественное распределение проанализированных научных источников по тематическим направлениям (контент-анализ), а также теоретическая модель этапов принятия решений в чрезвычайной ситуации в табличной форме. Результаты исследования служат научно-теоретической основой для разработки практических рекомендаций по повышению психологической готовности сотрудников охранных структур.

Ключевые слова: принятие решений, социально-психологические механизмы, чрезвычайная ситуация, сотрудники охранных структур, готовность к риску, когнитивная оценка, эмоционально-волевая устойчивость, саморегуляция, этнопсихологический фактор.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF EFFECTIVE DECISION-MAKING BY SECURITY SERVICE PERSONNEL IN EMERGENCY SITUATIONS

Abstract. The article analyzes the socio-psychological mechanisms that ensure effective decision-making by security service personnel operating in emergency situations. The author synthesizes the cognitive, emotional-volitional, motivational and socio-group components of the decision-making process based on foreign and domestic research. A quantitative distribution of the analyzed scientific sources by thematic focus (content analysis) and a theoretical stage model of decision-making in emergency conditions are presented in tables. The findings provide a scientific-theoretical basis for developing practical recommendations aimed at improving the psychological preparedness of security personnel.

Keywords: decision-making, socio-psychological mechanisms, emergency situation, security service personnel, risk readiness, cognitive appraisal, emotional-volitional stability, self-regulation, ethnopsychological factor.

Kirish. O'zbekiston Respublikasida xavfsizlik va jamoat tartibini ta'minlash tizimini isloh qilish, mansabdor shaxslarning kasbiy mahoratini va qaror qabul qilish madaniyatini yuksaltirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning ta'kidlashicha, asosiy vazifa yuqori kasb mahoratiga va zamonaviy tafakkurga ega, puxta o'ylangan hamda har tomonlama to'g'ri qarorlar qabul qila oladigan mansabdor shaxslarning yangi avlodini shakllantirishdan iboratdir [1]. Ushbu vazifa, ayniqsa, favqulodda vaziyatlarda - ya'ni

yuqori noaniqlik, vaqt tanqisligi va jismoniy-emotsional yuklama sharoitida faoliyat yurituvchi qo'riqlash tizimi xodimlari (davlat va nodavlat qo'riqlash tashkilotlari, muhofaza xizmati, favqulodda vaziyatlar tizimi bilan hamkorlikdagi xodimlar) uchun alohida dolzarblik kasb etadi.

Qo'riqlash tizimi xodimining favqulodda vaziyatda qabul qiladigan qarori nafaqat uning shaxsiy xavfsizligiga, balki fuqarolar hayoti, mol-mulki va jamoat tartibiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bunday sharoitda xato qaror og'ir oqibatlarga olib kelishi mumkin, shu bois xodimning kognitiv baholash, emotsional-irodaviy nazorat, motivatsion yo'nalganlik va guruhiy o'zaro ta'sir kabi ijtimoiy-psixologik mexanizmlarini ilmiy jihatdan chuqur o'rganish zarurati yuzaga keladi.

Ushbu maqolaning maqsadi - favqulodda vaziyatlarda qo'riqlash tizimi xodimlarining samarali qaror qabul qilishini ta'minlovchi ijtimoiy-psixologik mexanizmlarni nazariy jihatdan asoslash va tizimlashtirishdan iborat. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: 1) qaror qabul qilish fenomenini o'rganishga oid xorijiy va mahalliy ilmiy yondashuvlarni umumlashtirish; 2) uning tarkibiy qismlari va namoyon bo'lish mexanizmlarini ochib berish; 3) tahlil qilingan manbalarning mavzuiy taqsimotini miqdoriy tahlil qilish; 4) favqulodda vaziyatda qaror qabul qilish bosqichlarining nazariy modelini ishlab chiqish; 5) xodimlarning psixologik tayyorgarligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar taklif etish.

Tadqiqotning metodologik asosini nazariy tahlil, qiyosiy-tahliliy yondashuv, tizimlashtirish va umumlashtirish, shuningdek tahlil qilingan ilmiy manbalarning mavzuiy yo'nalishlari bo'yicha kontent-tahlili (miqdoriy tahlil) tashkil etadi.

Qaror qabul qilish psixologiyasi jahon fanida uzoq tarixga ega bo'lib, zamonaviy xorijiy tadqiqotlarda bu jarayon ikkita asosiy paradigma nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Birinchisi; D.Kahneman tomonidan asoslangan ikki tizimli tafakkur nazariyasi bo'lib, unga ko'ra inson ongi tezkor, intuitiv va avtomatik «Tizim 1» hamda sekin, analitik va ongli nazoratga asoslangan «Tizim 2» orqali qaror qabul qiladi [5]. Vaqt tanqisligi sharoitida, xususan favqulodda vaziyatlarda, «Tizim 1» faollashadi, biroq uning sifati bevosita xodimning kasbiy tajribasiga bog'liq bo'ladi.

Ikkinchi muhim yo'nalish; G.Kleynning tanib olishga asoslangan qaror qabul qilish (Recognition-Primed Decision, RPD) modeli bo'lib, u aynan o't o'chiruvchi qo'mondonlar va harbiy xodimlar faoliyatini o'rganish asosida yaratilgan [6]. Ushbu modelga ko'ra, tajribali mutaxassis vaziyatni bir necha soniya ichida tanib oladi va ilgari o'zlashtirilgan tayyor yechim variantini xayolan sinab ko'rib, uni amalga oshiradi - bu jarayon bir nechta variantni solishtirishga asoslangan «klassik» ratsional model o'rniga real ekstremal faoliyatga ancha mos keladi. I.Janis va L.Mann tomonidan ishlab chiqilgan konflikt nazariyasi esa stress darajasiga qarab qaror qabul qilish strategiyasining o'zgarishini ko'rsatadi: yetarli darajadagi mas'uliyat va vaqt mavjud bo'lganda shaxs «hushyor qidiruv» strategiyasidan foydalansa, o'ta yuqori stress sharoitida «himoyaviy qochish» yoki tanqidsiz konformizm strategiyasiga o'tishi mumkin, bu esa qaror sifatini pasaytiradi [7].

Rossiyalik tadqiqotchi T.V.Kornilovanning intellektual-shaxsiy tartibga solish konsepsiyasida xavfga tayyorlik alohida o'rin egallaydi: muallif fikricha, noaniqlik sharoitida «noaniqlikni bartaraf etish» ko'pincha tanlovni amalga oshirishning o'zidan ham muhimroq vazifaga aylanadi, xavfni qabul qilish esa shaxsning o'z-o'zini anglash darajasidagi motivatsion va vaziyatga oid xususiyatlarni integratsiya qiluvchi akt sifatida namoyon bo'ladi [9; 10]. Ushbu g'oyaning empirik tasdig'ini Yu.V.Selezneva va A.Yu.Tarasovanning kross-madaniy tadqiqotida ko'rish mumkin: armanlar, chechenlar va ruslar ishtirokidagi tadqiqotda xavfga tayyorlik yuqori bo'lgan respondentlarda o'z-o'zini tartibga solishning shaxsiy mexanizmlari - «moslashuvchanlik» va «mustaqillik» ko'rsatkichlari barcha etnik guruhlarda ijobiy bog'liqlik namoyon etgani aniqlangan [8, b.59–60]. Garchi mazkur tadqiqot bevosita qo'riqlash xodimlari munasabida o'tkazilmagan bo'lsa-da, uning natijalari xavfga tayyorlikning etnomadaniy kontekstdan qat'i nazar universal tartibga soluvchi resurs ekanligini ko'rsatib, ekstremal kasb egalari faoliyatiga nazariy jihatdan tatbiq etish imkonini beradi.

V.I.Morosanova ongli o'z-o'zini tartibga solishni maqsadga erishish va hayotiy muammolarni yechishning metaresursi sifatida talqin qiladi hamda uning tarkibida rejalashtirish, modellashtirish, dasturlash va natijalarni baholash kabi operatsion-texnik, shuningdek moslashuvchanlik va mustaqillik kabi shaxsiy mexanizmlarni ajratib ko'rsatadi [12]. D.A.Leontev esa favqulodda va inqirozli sharoitlarni «resurs tanqisligi» holati sifatida belgilab, bunday vaziyatlarda maxsus universal tartibga soluvchi resurslar faollashishini, ular barqarorlik resurslarining yetishmovchiligini qoplashga xizmat qilishini asoslab beradi [11].

O'zbekiston ilmiy maktabida qaror qabul qilish muammosi umumiy psixologiya doirasida irodaviy jarayonlarning tarkibiy qismi sifatida o'rganib kelinadi: motiv, motivatsiya, ehtiyoj va intilishlar bilan bir qatorda qaror qabul qilish inson faoliyatining ongli-irodaviy tashkil etuvchisi sifatida tahlil qilinadi [2]. A.X.Xolov o'zining «Boshqaruv qarorlarini qabul qilishning zamonaviy usullari va rahbar mas'uliyati» nomli monografiyasida rahbar xodimning qaror qabul qilish jarayonidagi shaxsiy mas'uliyati va zamonaviy tahliliy usullarni qo'llash zaruratini alohida ta'kidlaydi [3]. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasining psixologiya bo'yicha o'quv-uslubiy majmuasida esa huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining kasbiy-psixologik tayyorgarligi, jumladan ekstremal va nizoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmalari alohida yo'nalish sifatida ko'rsatilgan [4]. Yaqinda e'lon qilingan tadqiqotlarda favqulodda vaziyatlarning shaxs ruhiy holatiga ta'siri - xavotir, vahima va stress reaksiyalari mexanizmlari - ilmiy jihatdan yoritilib, bu holatlarning qaror qabul qilish sifatiga bilvosita ta'sirini tahlil qilish uchun asos yaratmoqda [13].

Yuqorida keltirilgan yondashuvlarni umumlashtirib, favqulodda vaziyatlarda qaror qabul qilishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari o'zaro bog'liq to'rtta tarkibiy qismdan iborat ekanligini ta'kidlash mumkin: kognitiv (vaziyatni idrok etish, baholash va prognozlash), emotsional-irodaviy (his-tuyg'ularni nazorat qilish va o'ziga bo'lgan ishonch), motivatsion (maqsadga yo'naltirilganlik va mas'uliyat) hamda ijtimoiy-guruhiy (jamoaviy o'zaro ishonch va vazifalarni taqsimlash).

1-jadval.

Turli mualliflarning qaror qabul qilishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlariga oid yondashuvlari (sifat tahlili)

Muallif(lar)	Yondashuv / nazariya	Qaror qabul qilishdagi asosiy tarkibiy qism	Favqulodda vaziyatga tatbiqi
D. Kahneman	Ikki tizimli tafakkur nazariyasi (Tizim 1 / Tizim 2)	Tezkor intuitiv va sekin analitik kognitiv jarayonlar	Vaqt tanqisligida «Tizim 1» faollashadi; sifati tajribaga bog'liq
G. Kleyn	Tanib olishga asoslangan qaror qabul qilish (RPD) modeli	Vaziyatni tajriba asosida tanib olish va yechimni xayolan sinash	O't o'chiruvchi/qo'riqlovchi amaliyoti uchun eng mos model
I.Janis, L.Mann	Konflikt nazariyasi (hushyor qidiruv / himoyaviy qochish)	Stress darajasiga qarab strategiya tanlash	Yuqori stressda «himoyaviy qochish»ga o'tish xato ehtimolini oshiradi
T.V.Kornilova	Intellektual-shaxsiy tartibga solish konsepsiyasi	Noaniqlikni bartaraf etish tanlovdan muhimroq vazifa sifatida	Noaniqlikka bardoshlilik qaror sifatini belgilaydi
Yu.V.Selezneva, A.Yu.Tarasova	Xavfga tayyorlik – o'z-o'zini tartibga solish xususiyati (kross-madaniy tadqiqot)	Moslashuvchanlik va mustaqillik xavfga tayyorlik bilan bog'liq	Turli etnomadaniy muhitdan kelgan xodimlarda qaror uslubi farqlanishi mumkin
V.I.Morosanova	Ongli o'z-o'zini tartibga solish uslublari nazariyasi	Rejalashtirish, modellashtirish, dasturlash, natijani baholash	Operatsion-texnik ko'nikmalar qaror sifatini oshiradi
D.A.Leontev	Universal o'z-o'zini tartibga solish resurslari konsepsiyasi	Resurs tanqisligida faollashuvchi kompensatsion mexanizmlar	Favqulodda vaziyat – resurs tanqisligi holati sifatida
E.G.'G'oziyev	Umumiy psixologiya nuqtai nafari	Qaror qabul qilish – irodaviy jarayon tarkibiy qismi	Motiv, ehtiyoj va intilish bilan uzviy bog'liq ongli-irodaviy akt

Qo'riqlash tizimi xodimlari faoliyatida qaror qabul qilishning tarkibiy modeli

1-jadvalda keltirilgan yondashuvlarni sintez qilish natijasida qo'riqlash tizimi xodimlarining favqulodda vaziyatdagi qaror qabul qilish jarayonini bosqichma-bosqich modellashtirish mumkin. Ushbu model G.Kleynning RPD nazariyasi, D.Kahnemannning ikki tizimli tafakkur konsepsiyasi hamda V.I.Morosanova va D.A.Leontevning o'z-o'zini tartibga solish g'oyalarini birlashtirgan holda, mahalliy kasbiy-psixologik tayyorgarlik tizimiga moslashtirilgan holda ishlab chiqildi (2-jadval, keyingi bo'limda).

Kognitiv komponent xodimning vaziyatni tez va to'g'ri idrok etishi, xavf darajasini baholashi va mumkin bo'lgan oqibatlarni prognoz qilishi bilan bog'liq. Emotsional-irodaviy komponent - qo'rquv va vahima kabi holatlarni nazorat qilish, o'ziga ishonchni saqlash qobiliyatidir. Motivatsion komponent xodimning kasbiy burchga sodiqligi, mas'uliyat hissi va natijaga erishishga yo'naltirilganligini aks ettiradi. Ijtimoiy-guruhii komponent esa jamoa a'zolari o'rtasidagi ishonch, vazifalarni taqsimlash va o'zaro yordamni ifodalaydi - bu, ayniqsa, guruh bo'lib harakat qiluvchi qo'riqlash bo'linmalari uchun muhimdir.

Tadqiqot metodologiyasi va amaliy-tahliliy qism. Maqolaning amaliy-tahliliy qismini shakllantirish uchun mavzu bo'yicha tahlil qilingan 13 ta ilmiy manba (xorijiy va mahalliy) ularning mavzuiy yo'nalishiga ko'ra kontent-tahlil usulida guruhlangan. Har bir manba o'zida ustuvor aks ettirgan tarkibiy komponent (kognitiv, emotsional-irodaviy, motivatsion-shaxsiy yoki ijtimoiy-tashkiliy) bo'yicha tasniflandi. Bu - mavzu bo'yicha ilmiy bilimning qaysi yo'nalishlarda ko'proq, qaysi yo'nalishlarda kamroq to'planganligini aniqlashga xizmat qiluvchi miqdoriy (bibliometrik) tahlil usulidir.

2-jadval.

Tahlil qilingan ilmiy manbalarning mavzuiy yo'nalishlar bo'yicha miqdoriy taqsimoti (n=13)

Mavzuiy yo'nalish	Soni	Ulushi (%)
Kognitiv komponent	5	38%
Emotsional-irodaviy komponent	4	31%
Motivatsion-shaxsiy komponent	2	15%
Ijtimoiy-tashkiliy / guruhii komponent	2	15%
Jami	13	100%

2-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, mavzu bo'yicha ilmiy adabiyotlarning katta qismi (38%) qaror qabul qilishning kognitiv jihatlariga bag'ishlangan, bu - jahon fanida kognitiv psixologiya yo'nalishining an'anaviy ustunligini aks ettiradi. Emotsional-irodaviy komponentga oid manbalar 31% ni tashkil etib, ikkinchi o'rinda turadi. Shu bilan birga, motivatsion-shaxsiy (15%) va ayniqsa ijtimoiy-tashkiliy/guruhii (15%) yo'nalishlarga oid tadqiqotlar nisbatan kamligi, xususan qo'riqlash tizimi xodimlarining jamoaviy qaror qabul qilish xususiyatlari mahalliy ilmiy adabiyotda hali yetarlicha o'rganilmaganligini ko'rsatadi - bu esa kelgusi tadqiqotlar uchun istiqbolli yo'nalish bo'lishi mumkin.

Yuqorida keltirilgan nazariy modellar asosida favqulodda vaziyatda qo'riqlash xodimining qaror qabul qilish jarayoni besh bosqichli nazariy model sifatida taqdim etildi (3-jadval). Ta'kidlash joizki, ushbu jadval - hali empirik tarzda o'lchanmagan, balki adabiyotlar tahlili asosida shakllantirilgan nazariy-kontseptual model bo'lib, u kelgusi empirik (eksperimental, so'rovnoma asosidagi) tadqiqotlar uchun ishchi gipoteza va diagnostik asos vazifasini o'tashi mumkin.

3-jadval.

Favqulodda vaziyatda qo'riqlash tizimi xodimining qaror qabul qilish bosqichlari (nazariy model)

No	Bosqich	Ustuvor psixologik mexanizm	Asosiy xavf omili
1	Vaziyatni birlamchi idrok etish va tanib olish	Diqqatni jamlash, tajribaga asoslangan naqshni tanib olish (Kleyn)	Vaqt tanqisligi, axborot yetishmovchiligi
2	Kognitiv baholash va prognozlash	Ehtimollikni baholash, oqibatlarni tasavvur qilish (Kahneman, Kornilova)	Kognitiv yuklanish, noaniqlik
3	Emotsional-irodaviy nazorat	Qo'rquv/vahima ustidan nazorat, o'z-o'zini boshqarish (Morosanova)	Kuchli stress, affekt holati
4	Variantni tanlash va qaror qabul qilish	Xavfga tayyorlik darajasiga muvofiq tanlov (Seleznova, Tarasova; Janis, Mann)	Ratsional-impulsiv qutblanish
5	Harakatni amalga oshirish va monitoring	Natijani kuzatish, resurslarni safarbar etish (Leontev)	Qaytar aloqa yetishmovchiligi, guruh bilan muvofiqlashtirish zarurati

Muhokama va amaliy tavsiyalar. O'tkazilgan nazariy-tahliliy tadqiqot shuni ko'rsatadiki, qo'riqlash tizimi xodimlarining favqulodda vaziyatlarda samarali qaror qabul qilishini ta'minlash uchun quyidagi yo'nalishlarda amaliy chora-tadbirlarni tizimli joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Birinchidan, xodimlarni kasbiy tayyorlash dasturlariga vaziyatni tezkor tanib olish va qaror qabul qilishni modellashtiruvchi mashqlarni (Kleyn RPD modeli asosida) kiritish tavsiya etiladi - bunda real hayotiy vaziyatlarning video-simulyatsiyalari, «qaror daraxti» mashqlari va vaqt cheklangan holda qaror qabul qilish treninglari qo'llanilishi mumkin.

Ikkinchidan, xodimlarni kasbiy tanlash va davriy attestatsiyadan o'tkazishda xavfga tayyorlik va o'z-o'zini tartibga solish darajasini aniqlovchi psixodiagnostik metodikalardan (masalan, T.Kornilovaning «Shaxsiy qaror qabul qilish omillari» so'rovnoma, V.Morosanovanning «SSP-98» uslubi) foydalanish tavsiya etiladi. Bunda maqsad - yuqori xavf ko'rsatkichli nomzodlarni chetlashtirish emas, balki ehtiyotkorlik va faollik o'rtasidagi optimal muvozanatni aniqlashdir.

Uchinchidan, emotsional-irodaviy barqarorlikni oshirish maqsadida psixologik hamrohlik dasturlarini (individual maslahatlar, relaksatsion va kognitiv-xulqiy texnikalar) joriy etish, shuningdek kasbiy kuyish sindromining oldini olish choralarni kuchaytirish lozim.

To'rtinchidan, jamoaviy qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun bo'linma miqyosida birgalikda stsenariylarni ishlash, xatolarni tahlil qilish va vazifalarni taqsimlash mashqlarini o'tkazish tavsiya etiladi - bu ishonchni mustahkamlaydi va guruh ichidagi o'zaro muvofiqlashuvni yaxshilaydi.

Beshinchidan, etnopsixologik omilni hisobga olgan holda (bu - dissertatsiyaning ixtisoslik yo'nalishi bilan bevosita bog'liq), ko'p millatli jamoalarda xizmat qiluvchi xodimlarning madaniy-etnik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda tayyorgarlik dasturlarini moslashtirish, jumladan turli etnomadaniy guruhlarda xavfga tayyorlik va o'z-o'zini tartibga solish o'rtasidagi bog'liqlik xususiyatlarini hisobga olish tavsiya etiladi [8, b.60].

Xulosa. O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, favqulodda vaziyatlarda qo'riqlash tizimi xodimlarining samarali qaror qabul qilishi kognitiv, emotsional-irodaviy, motivatsion va ijtimoiy-guruhiy mexanizmlarning o'zaro uyg'un ishlashi natijasida ta'minlanadi. Jahon fanida to'plangan bilim (Kahneman, Kleyn, Janis va Mann, Kornilova) hamda mahalliy ilmiy-amaliy tajriba (G'oziyev, Xolov, IIV Akademiyasi materiallari) bir-birini to'ldiruvchi nazariy asos yaratadi. Tahlil qilingan manbalarning miqdoriy taqsimoti kognitiv va emotsional-irodaviy yo'nalishlarning nisbatan yaxshi o'rganilganligini, ijtimoiy-guruhiy va etnopsixologik jihatlarining esa qo'shimcha tadqiqotlarga muhtojligini ko'rsatdi. Taklif etilgan besh bosqichli nazariy model va amaliy tavsiyalar qo'riqlash tizimi xodimlarining psixologik tayyorgarligini oshirish, ularni kasbiy tanlash va tayyorlash tizimini takomillashtirish uchun ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Mazkur nazariy model kelgusida qo'riqlash tizimi xodimlari ishtirokida o'tkaziladigan empirik (eksperimental) tadqiqotlar uchun boshlang'ich asos sifatida qaralishi tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
- [2] G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi / Universitet nashriyoti. 2002.
- [3] Xolov A.X. Boshqaruv qarorlarini qabul qilishning zamonaviy usullari va rahbar mas'uliyati: Monografiya. – Toshkent: Tafakkur-qanoti. 2021.
- [4] O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi. Psixologiya: Ma'ruzalar to'plami. – Toshkent: IIV Akademiyasi, 2005. – 136 b.
- [5] Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011.
- [6] Klein G. Sources of Power: How People Make Decisions. – Cambridge, MA: The MIT Press, 1998.
- [7] Janis I.L., Mann L. Decision Making: A Psychological Analysis of Conflict, Choice, and Commitment. – New York: Free Press, 1977.
- [8] Селезнева Ю.В., Тарасова А.Ю. Готовность к риску как личностное свойство саморегуляции: кросскультурный подход // Инновационная наука: Психология, Педагогика, Дефектология. – 2024. – Т. 7, № 5. – С.

54–64. <https://doi.org/10.23947/2658-7165-2024-7-5-54-64>

- [9] Корнилова Т.В. Психология риска и принятия решений. – М.: Аспект Пресс, 2003.
- [10] Корнилова Т.В. Перспективы динамической парадигмы в психологии выбора // Психологические исследования. – 2014. – Т. 7, № 36. <https://doi.org/10.54359/ps.v7i36.611>
- [11] Леонтьев Д.А. Саморегуляция, ресурсы и личностный потенциал // Сибирский психологический журнал. – 2016. – № 62. – С. 18–37. <https://doi.org/10.17223/17267080/62/3>
- [12] Моросанова В.И. Осознанная саморегуляция как метаресурс достижения целей и разрешения проблем жизнедеятельности // Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. – 2021. – № 1. – С. 3–37. <https://doi.org/10.11621/vsp.2021.01.01>
- [13] Umarov N.A. Favqulodda vaziyatlarda bolalar va o'smirlarning psixologik holatlari: zamonaviy yondashuvlar va psixologik yordam mexanizmlari // Science and Education. – 2026.

